

Peta pokrajinska konferencija Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu

Dana Begić

Sredinom 1940. godine u većini organizacija KPJ u zemlji vršene su pripreme za održavanje Pete zemaljske konferencije KPJ. Odluku da se održi Zemaljska konferencija CK KPJ je obrazlagao veoma komplikovanim međunarodnom i unutrašnjom političkom situacijom. U Evropi je Hitler 1940. godine već okupirao mnoge zapadnoevropske zemlje među kojima i Francusku. U Jugoslaviji vlada Cvetković—Maček svojom politikom nije bila kadra da otkloni neposredne opasnosti po bezbjednost zemlje niti da sredi unutrašnje prilike. »U tako ozbiljnoj situaciji CK KPJ, svestan odgovornosti radničke klase i njene revolucionarne partije za sudbinu svih naroda Jugoslavije doneo je odluku da se sazove Zemaljska konferencija KPJ na kojoj bi se raspravila sva suštinska pitanja međunarodnog i unutrašnjeg karaktera, postavili pred partiju jasni zadaci, kako bi ona u takvoj situaciji mogla delovati i brzo i odlučno, nalazeći za svoju akciju najprikladnije oblike.«¹⁾ Istovremeno sa odlukom o održavanju Pete zemaljske konferencije, CK KPJ je donio odluku da se gde god je to moguće održe mjesne, okružne, oblasne i pokrajinske konferencije.²⁾ Održavanje ovih konferencija otpočelo je već u proljeće 1940. godine. U tom svjetlu nužno je posmatrati tok priprema i održavanje Pete pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, kao i njen značaj za dalji razvitak i djelatnost organizacija KPJ u BiH.

O pripremama za održavanje Pete pokrajinske konferencije

Peta pokrajinska konferencija KPJ za BiH održana je 27. i 28. jula 1940. godine u Sarajevu u stanu inženjera Slaviše Vajnera. Konferenciji je prisustvovalo 20 izabranih delegata, predstavnika partijskih organi-

¹⁾ Pregled istorije SKJ, IRP Beograd, 1963, str. 288 (ćir.).

²⁾ Isto, str. 290.

zacija iz Sarajeva, Tuzle, Banja Luke, Zenice, Mostara i Bugojna.³⁾ Po zanimanju 11 delegata su bili radnici, a 9 intelektualci. Nacionalni sastav delegata Pete pokrajinske bio je sljedeći: 10 Srba, 4 Muslimana, 3 Jevreja i 3 Hrvata.⁴⁾

U toku dvodnevnog rada na konferenciji je podnesen: organizacioni izvještaj, politički referat, omladinski referat, izvještaj o stanju partijskih organizacija iz mjesta, zatim je vođena diskusija o izvještajima i zadacima, poslije čega je konferencija raspravila pitanje finansiranja partijskih akcija i profesionalnih partijskih kadrova i na kraju rada izvršen je izbor novog pokrajinskog komiteta KPJ za BiH, kao i izbor delegata za Petu zemaljsku konferenciju.⁵⁾

Pokrajinskoj konferenciji su prethodile mjesne i oblasne konferencije koje su održane samo u nekim organizacijama, odnosno u gradovima u kojima su organizacije bile razvijenije i u kojima su formirani mjesni i oblasni komiteti. Konferencije su održane: u Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Banja Luci, Bijeljini i Zenici a oblasne konferencije su održane za istočnu Bosnu i za Hercegovinu. Na ovim izbornim partijskim sastancima razmatran je rad organizacije KPJ od vremena formiranja, odnosno obnove partijske organizacije ili rukovodstva, pretežno od 1938. godine, analizirani su politički uspjesi, odnosno neuspjesi u radu članova i pojedinih organizacija, izvršen izbor novoga rukovodstva, izbor delegata za Pokrajinsku konferenciju i usvojeni zaključci o daljem radu organizacija u skladu sa opštim partijskim direktivama. Na osnivačkom kongresu KPJ BiH u novembru 1948. godine u organizacionom izvještaju je istak-

³⁾ Iz Sarajeva su prisustvovali sljedeći delegati: Vaso Miskin-Crni, Vojo Ljujić, Milutin Velimir, Slavko Engl, Roza Papo-Abinam, Pavle Goranin, Rato Dugonjić, Živko Jošilo, Iso Jovanović, Stjepan Đaković, Uglješa Đamilović i Boriša Kovačević. Delegati iz Tuzle su bili: Pašaga Mandžić i Cvijetin Mijatović. Iz Banja Luke konferenciji prisustvuje Muhamed Kazaz a iz Zenice Franjo Hen. Delegati iz Mostara su bili: Muja-Mustafa Pašić, Rudi Hrozniček i Avdo Humo. Delegat organizacije Bugojna i Travnik bio je Mahmut Bušatlija. — AIRP Sarajevo, Memoarska grada, O Pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH, br. 1/14.

⁴⁾ Sa Pokrajinske partijske konferencije sačuvana je kopija izvještaja CK KPJ-e o radu konferencije i dijelovi usvojene Rezolucije, štampane kao materijal za partijsko vaspitanje članstva. Oba dokumenta, kopija izvještaja, kao i dijelovi Rezolucije čuvaju se u arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Beograd, fond CK KPJ (1919—1941) sign. 140/5-3-9/1940. (U daljem tekstu izvještaj sa Pokrajinske, odnosno rezoluciju Pete pokrajinske). Izvještaj nema oznake kada je pisan, niti nosi pečat i potpis, a kucan je na 10 strana pisaćom mašinom. Rezolucija sadrži ukupno 11 tačaka na nepunih 5 kucanih stranica. Izvještaj sa Pete pokrajinske konferencije, iako pruža dragocjene podatke sadrži djelimične netačnosti, naročito u pogledu broja članstva i broja organizacija KPJ u BiH. Kao i u drugim predratnim partijskim dokumentima, u izvještaju je upotrebljavana šifra zbog opreznosti. Gradovi su označavani pojedinačnim slovima abecede, te je poslijeratna rekonstrukcija stanja partijskih organizacija, zatim broj partijskog članstva, nacionalnog sastava kao i akcije koje je vodila pojedina organizacija omogućila da se dešifruje: da je grad Sarajevo označen slovom A, Tuzla sa B, Mostar sa E, Zenica sa D, Banja luka sa C. Pretpostavlja se da je grad Travnik označen slovom F, dok se o gradu koji je označen slovom G, do danas sigurno ne zna koji je. Dijelovi rezolucije Pete pokrajinske konferencije KPJ za BiH objavljeni su u **Proleteru**, organu CK KPJ br. 9—10—11, oktobar, novembar, decembar 1940, i u **Godišnjaku Istorijskog društva Bosne i Hercegovine**, god. X, 1959. str. 48—51, Sarajevo.

⁵⁾ Osnivački kongres KPJ za BiH, Sarajevo 1950, str. 118; Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 1.

nuto da »po direktivi CK, privremeno rukovodstvo saziva Pokrajinsku konferenciju avgusta 1940. u Sarajevu. Ovoj konferenciji prethodile su oblasne i mjesne konferencije. Na oblasnim konferencijama birani su delegati za Pokrajinsku konferenciju, pretresan rad od formiranja oblasnih komiteta i doneseni zaključci i prijedlozi za pokrajinsku konferenciju. Pokrajinska konferencija organizovana u sklopu opsežnih priprema za predstojeću Petu zemaljsku konferenciju, predstavljala je nov značajan događaj za razvoj i dalju borbu naše partijske organizacije.«⁶⁾

Oblasna konferencija KPJ za istočnu Bosnu održana je u junu 1940. godine u Slavinovićima kraj Tuzle. O toj konferenciji ima malo podataka, uglavnom postoje sjećanja učesnika konferencije. Pored delegata, predstavnika organizacija KPJ Tuzle, konferenciji su prisustvovali delegati organizacija iz Bijeljine i Brčkog. Konferencija je izabrala delegate za Petu pokrajinsku konferenciju: drugove Pašagu Mandžića i Cvijetina Mijatovića.⁷⁾ U Mostaru je u junu 1940. godine u sklopu priprema za Pokrajinsku konferenciju održana Mjesna partijska konferencija na kojoj je izvršen izbor Mjesnog komiteta KPJ Mostara. Nešto docnije održano je oblasno savjetovanje KPJ za Hercegovinu. Prema jednom podatku koji kazuje da je u ljeto 1940. godine imenovan za člana Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu Miro Popara, pretpostavlja se da je na ovom savjetovanju kadrovski pojačan Oblasni komitet, shodno direktivama o izboru novih kadrova. U izvještaju Pete pokrajinske konferencije o oblasnoj konferenciji u Hercegovini se kaže »Prelom u radu part.(ijske) org.(anizacije) nastupio je poslije oblasnog savjetovanja i mjesne konf.(erencije) koje su podvukle postojanje sindikalističkog i sektaškog odnosa u razvitku partijske organizacije.«⁸⁾ Sektaški odnos, o kome se ovdje govori, ogleđa se u činjenici što je mostarska organizacija KPJ od 1935. do 1940. godine stalno brojala 20 članova KPJ, nije proširivala svoje redove sa novim članovima niti je u partijskom djelovanju obuhvatala bližu okolinu Mostara. Zbog toga je kao prvi zadatak oblasnom partijskom rukovodstvu postavljeno što brže razvijanje i stvaranje partijskih organizacija u ostalim mjestima Hercegovine, kao i razvijanje partijskoga rada na selu.⁹⁾

Veoma je sporno pitanje da li je u sklopu priprema za Petu pokrajinsku održana oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu i da li je do kraja 1940. godine bio formiran Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu. Poznato je da se Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu formira u jesen 1938. godine, neposredno poslije održavanja Četvrte pokrajinske konferencije KPJ BiH u Mostaru.¹⁰⁾ Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu formira se u drugoj polovini 1939. godine, poslije Zemaljskog savjetovanja pod Šmarnom gorom¹¹⁾ u vrijeme kada je smijenjeno privremeno

⁶⁾ Osnivački kongres KPBiH, str. 117.

⁷⁾ AIRP Sarajevo, MG, br. 9763, kut. 9;

Pašaga Mandžić, *Sjećanje na rad partijskih organizacija u Tuzli od 1938. do 1941. godine. Građa i članci za kulturnu istoriju istočne Bosne*, knj. V, Beograd, 1961, str. 12.

⁸⁾ Izvještaj sa Pokrajinske, str. 4.

⁹⁾ Isto, str. 5.

¹⁰⁾ Osnivački kongres PKBiH, str. 114.

¹¹⁾ O Zemaljskom savjetovanju pod Šmarnom gorom, vidi *Pregled istorije SKJ*, str. 269. (ćir.).

pokrajinsko rukovodstvo za BiH, i kad je odlukom CK KPJ naimenovano novo pokrajinsko rukovodstvo, čije je sjedište premješteno iz Mostara u Sarajevo.¹²⁾ Međutim, u postojećim dokumentima nema nikakvih elemenata u koje vrijeme i kada dolazi do formiranja Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, ne zna se sastav toga komiteta niti se zna ko je sekretar komiteta. U svome članku **Banja lučka partijska organizacija od 1938. do početka 1941. godine** Šefket Maglajlić piše: »Sredinom 1940. godine održana je Oblasna partijska konferencija u kući Karla Rojca. Kako je tada u Evropi već bio buknuo rat, konferencija je uglavnom pretresala zadatke Partije i njenih članova na objašnjavanju uzroka rata i raskrinkavanja fašizma.«¹³⁾ U organizacionom izvještaju sa Osnivačkog kongresa KPBiH stoji »Sa širenjem partijske organizacije i porastom broja ćelija nametala se potreba obrazovanja novih partijskih komiteta. Koncem 1940. godine imamo u Bosni i Hercegovini 15 mjesnih komiteta većinom izabраниh i tri oblasna komiteta (mostarski, banja lučki i tuzlanski), koji su birani na oblasnim konferencijama.«¹⁴⁾ Pošto nije bilo nikakve oblasne konferencije, osim ove koju spominje Šefket Maglajlić izlazi da je na njoj bio biran Oblasni komitet za Bosansku krajinu (banja lučki, kako stoji u izvještaju sa Osnivačkog kongresa). Ako je ova Oblasna partijska konferencija održana, onda je veoma interesantno zašto Muhamed Kazaz, kao delegat organizacije KPJ Banja Luka, koji je učestvovao u radu Pete pokrajinske konferencije nije bio obaviješten o održavanju Oblasne partijske konferencije i zašto nije obavijestio Petu pokrajinsku konferenciju o tako značajnoj oblasnoj konferenciji. Ostaje otvoreno pitanje: kako je u uslovima širih priprema koje su se ogledale baš u održavanju izbornih oblasnih i mjesnih konferencija jedan delegat ostao bez tako važnih informacija. Za diskusiju je i tvrdnja iz izvještaja sa Osnivačkog kongresa da je već krajem 1940. godine bio izabran Oblasni komitet za Bosansku krajinu. Utvrđeno je da do kraja 1940. godine nisu održavane nikakve oblasne partijske konferencije. Postoji podatak da je u januaru 1941. održana Oblasna partijska konferencija o kojoj Šefket Maglajlić kaže: »Januara 1941. godine održana je Oblasna partijska konferencija u kući Ferida Hasanbašića. Njom je rukovodio drug Pucar. Raspravljano je o sprovođenju odluka V zemaljske konferencije i o sljedećim nasrtajima buržoazije na radničku klasu; posebno se govorilo o fašističkoj opasnosti koja je prijetila zemlji i o zadacima Partije i SKOJ-a u novoj situaciji. Drug Pucar je govorio o značaju i odlukama V zemaljske konferencije a ja o radu u preduzećima poslije zabrane URS-ovih sindikata. Ivica Mažar je održao referat o SKOJ-u.«¹⁵⁾ Kako vidimo, i ovdje se ne spominje da je ovom prilikom izvršen izbor Oblasnog komiteta. Prema tome, pitanje da li je prije rata, odnosno do Pete pokrajinske konferencije bio formiran Oblasni komitet za Bosansku krajinu, ostaje otvoreno, jer sadašnje stanje izvora ne omogućava sigurnije zaključke. Postojale su veoma izrazite teškoće obnavljanja partijske organizacije u Banja Luci i prihvatanja novog kursa

¹²⁾ Osnivački kongres KPBiH, str. 114.

¹³⁾ Šefket Maglajlić, **Banja lučka partijska organizacija od 1938. do početka 1941. godine**, strana 76, 40 godina, **Zbornik sećanja**, knj. III, Beograd, 1960.

¹⁴⁾ Osnivački kongres KPBiH, str. 116.

¹⁵⁾ Šefket Maglajlić, **Banja lučka partijska organizacija ...** str. 76.

partije od 1938. godine. Govoreći o teškoćama obnavljanja partijske organizacije u BiH, a posebno za Banja Luku, Uglješa Danilović, jedan od instruktora CK KPJ, koji je radio na obnavljanju organizacija, kaže: »Bilo je teškoća i otpora pa se moralo ubjeđivati drugove na terenu da obnova partijskoga rada nije nikakva lična inicijativa, već direktiva CK KPJ. Komunisti Banja Luke su bili spremni da se povežu sa nama, ali smo prethodno morali intervenisati preko CK KPJ kod drugova u Hrvatskoj da nam predaju veze sa Banja Lukom iako u početku oni nisu bili raspoloženi.«¹⁶⁾ Izvještavajući o radu partijske organizacije u Banja Luci, Peta pokrajinska je konstatovala: »iako ima objektivnih uslova i tradicija u rad.(ničkom) pok.(retu) ipak rad nije mogao krenuti napred usljed postojanja neslaganja i trzavica među partijcima a time, pokret je gubio na ugledu i nije imao značaj i ulogu koju je mogao imati obzirom na objektivne uslove. Preokret u tom pogledu donijela je Mj.(esna) konf.(erencija) koja je likvidirala sporove. Postoji uvjerenje da su drugovi iskreno primili odluke njihove konf.(erencije) i ako to rad baš jasno ne potvrđuje.«¹⁷⁾ Mjesna konferencija o kojoj se ovdje govori održana je u Starčevici kraj Banja Luke (aprila ili maja 1940) i na njoj je izabran novi Mjesni komitet KPJ za Banja Luku. Ta konferencija u Starčevici je bila i jedina konferencija koju je organizacija Banja Luke održala u sklopu priprema za Petu pokrajinsku konferenciju.

Pored održanih oblasnih konferencija za Hercegovinu i istočnu Bosnu i mjesnih konferencija KPJ za Mostar i Banja Luku, prema kraćim i šturim podacima o formiranju, izmjeni ili dopuni mjesnih komiteta i rukovodstava, održane su još izborne konferencije u Zenici i Sarajevu. O Mjesnoj konferenciji KPJ u Sarajevu je rečeno: »Održana je Mjesna konf.(erencija) koja je izabrala delegate za Pok.(rajinjsku) konf.(erenciju). Mjesna konf.(erencija) je inače bila na visini i jedini nedostatak bi bio što nije izabrala novo rukovodstvo, a što se po odluci Pk. mora ispraviti.«¹⁸⁾ Do nekih izmjena dolazi u sastavu mjesnih komiteta KPJ u Bijeljini i Travniku u ljeto 1940. godine. To su uglavnom bile cjelokupne pripreme, veoma skromne koje je izvršila partijska organizacija KPJ u BiH za održavanje Pete pokrajinske konferencije.

O dvodnevnom radu Pete pokrajinske konferencije

Naprijed smo rekli da je Peta pokrajinska konferencija analizirala dvogodišnju djelatnost Partije, tj. od Četvrte pokrajinske konferencije održane u ljeto 1938. godine u Mostaru, do juna 1940. godine. Iako je u okviru organizacionog izvještaja koji je podnesen na konferenciji bilo nastojanja da se da realna slika stanja organizacije KPJ u BiH, broja kadrova i njenih političkih uspjeha, u istom izvještaju je konstatovano da nedostaju »svježiji podaci« i da je uzrok tome kratkoća vremena za pripremu same konferencije. Taj nedostatak ublažili su delegati pojedinih partijskih organizacija koji su u diskusiji o organizacionom izvje-

¹⁶⁾ AIRP Sarajevo, MG, Uglješa Danilović, **Sjećanja**, str. 6.

¹⁷⁾ Izvještaj sa Pokrajinske, strana 5.

¹⁸⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 3.

štaju dali iscrpnije podatke. U izvještaju je navedeno da je bilo i takvih partijskih organizacija čiji predstavnici nisu ozbiljnije shvatili značaj ove konferencije a i izvještaji pojedinih organizacija nisu rezultat zajedničkih priprema od strane komiteta, tako da nisu kolektivni izraz i ocjena jedne organizacije.¹⁹⁾ Iz Banja Luke i iz Zenice trebalo je da dođu po dva delegata, ali konferenciji su prisustvovali samo delegati Muhamed Kazaz i Franjo Hen, članovi mjesnih komiteta KPJ Banja Luka, odnosno Zenice. Ukupan broj članova KPJ u Bosni i Hercegovini koji je tada saopšten konferenciji iznosio je 196 članova, od toga 9 žena.²⁰⁾ Nadalje je u izvještaju podvučeno da je u dvogodišnjem periodu obnova partijskih organizacija u osnovi završena i da u svim većim mjestima BiH postoje organizacije koje su povezane sa partijskim rukovodstvom i da održavaju normalne i redovne veze.

Izvještaj o broju članova koji je podnesen na konferenciji imao je niz nedostataka i sasvim je tačna ocjena da usljed kratkoće vremena sve pripreme nisu mogle biti do kraja provedene, tako da je konferencija dobila jednu nepotpunu sliku brojnoga stanja organizacija KPJ u BiH. Prema tabeli koja je data u izvještaju brojno stanje po organizacijama bilo bi sljedeće: U Sarajevu ima ukupno 46 članova KPJ, od toga 39 muških i 7 žena. U Tuzli ukupan broj članova KPJ je 14, u Mostaru 37; u Zenici 11; u Banja Luci 28; u Travniku 7 i još u dva grada 6. Članova partije po oblastima je bilo: za Hercegovinu 26; za istočnu Bosnu 17 i za Bosansku krajinu 4.²¹⁾ Međutim, samo u vrijeme održavanja konferencije KPJ u BiH je imala svoje organizacije u 27 mjesta (u ovaj broj nije obuhvaćena organizacija KPJ Livna, koja je tada bila vezana za CK KP Hrvatske). Prema tome, broj članova Partije prevazilazio je cifru koja je bila predočena konferenciji. Delegat partijske organizacije Banja Luka, za koju se u izvještaju konstatovalo »da nije posvetila nikakvu pažnju okolini i bližim mjestima (rudarski revir, drvna industrija, jedno mjesto u kojem je prvoga maja bila demonstracija«,) nije obavijestio konferenciju o činjenicama da su u to doba djelovale organizacije KPJ u Bihaću, Bosanskom Petrovcu, Drvaru, Jajcu, Bosanskoj Krupi, Bosanskoj Dubici, Prijedoru i po nekim selima Bosanske krajine. O ovim organizacijama i njihovoj djelatnosti nema ni pomena u organizacionom izvještaju. Prema tome, konferencija nije bila u mogućnosti da razmatra rezultate i aktivnost koje su pojedine organizacije u Bosanskoj krajini svojim radom postigle kako u organizacionom, tako i u političkom pogledu. Pretpostavka da se o tome možda razgovaralo usmeno u toku rada konferencije, morala bi se odraziti u tabelarnom izvještaju o broju organizacija i broju članstva. To je još jedna potvrda da je konferencija imala nepotpunu sliku organizacionog stanja, a takođe i nepotpun uvid u rezultate rada, te se zadovoljila jednom opštom konstatacijom »da postoje još u nekim manjim mjestima partijske grupe koje se nalaze na početku svoga rada«. ²²⁾ Ocjenjujući rad partijske organizacije u Tuzli, konferencija je konstatovala da »do prije tri mjeseca nije bilo nekog uspješnog i sistematskog rada a uzroci su ležali u po-

¹⁹⁾ Isto, str. 2.

²⁰⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 2 i 3.

²¹⁾ Isto.

²²⁾ Izvještaj Pete pokrajinske, str. 6.

manjkanju dovoljnog broja kadrova i postojanju antipartijskih elemenata koji su kočili rad unoseći zabunu u redove poštenih pristaša pokreta.²³⁾ Za zeničku partijsku organizaciju konstatovano je da su članovi veoma mladi ljudi sa stažom od nekoliko mjeseci, i da organizaciji kao cjelini nedostaje iskustva, naročito u radu sa sindikatima, da se lako provociraju od strane socijaldemokrata uz postojanje spora između dva vodeća druga, što treba da riješi Pokrajinski komitet.²⁴⁾ Ocjenjujući rad mostarske partijske organizacije, istaknuto je da je prelom u radu nastupio poslije oblasnog savjetovanja i da otada otpočinje pravilan rad na razvijanju partijske organizacije. Ovdje se misli na mostarsku partijsku konferenciju iz 1938. godine, kada u Mostaru počinje intenzivniji rad. Sindikati su u Mostaru masovni, a patrijska organizacija, prema opštoj ocjeni, ima vođstvo sindikata u svojim rukama. Naglašeno je da se partijska organizacija preko sindikata nalazi u permanentnoj pripremi u vođenju tarifnih i štrajkačkih akcija. »O ovoj org(anizaciji) potrebno je da se podvuče, da je ona uistinu masovna i da je stvaran politički faktor u mjestu s ogromnim političkim uticajem i da je sposobna da izvodi sve akcije radničke klase kako ekonomske tako i političke, uz uslov ako otkloni i poslednje ostatke desnog oportunizma.«²⁵⁾ Gdje se krio »desni oportunizam mostarske organizacije«, prema sadašnjem stanju izvora, nije se moglo više saznati.

Osim pomenutih gradskih organizacija čija je aktivnost razmatrana i ocjenjivana, u vrijeme održavanja konferencije bili su formirani mjesni komiteti KPJ u Bijeljini i Travniku i sreski komitet KPJ u Trebinju. Radi jasnijeg uvida navešćemo poimenično organizacije po mjestima, koje su bile formirane u vrijeme održavanja Pete pokrajinske konferencije: Tuzla, Bijeljina, Brčko, Lopare, Gračanica, Doboj, Derventa, Sarajevo, Glasinac, Šatorovići, Zenica, Banja Luka, Prijedor, Bosanska Dubica, Bosanska Krupa, Bihać, Bosanski Petrovac, Drvar, Jajce, Travnik, Mostar, Jablanica, Prozor, Čapljina, Trebinje i Stolac.²⁶⁾ Ovome broju treba dodati i seoske organizacije KPJ, o čemu će docnije biti govora. Dakle, očito je da se ne može prihvatiti tadašnja konstatacija da su osim glavnih mjesta postojale još neke manje grupe. Naprotiv, u uslovima ilegal-

²³⁾ Isto, str. 5.

²⁴⁾ Isto, str. 6.

²⁵⁾ Isto, str. 4.

²⁶⁾ Prilikom rada na temi Organizacioni i idejni razvitak KPJ u Bosni i Hercegovini 1937—1941. godine, bilo je neophodno utvrditi razvitak organizacija KPJ u BiH od 1937. do 1941. po mjestima gdje su osnovane a zatim utvrditi i broj članova KPJ. To je bila fundamentalna predradnja za jedan realniji prilaz obradi pomenute teme. Tako je nastao Pregled razvitka organizacija KPJ u BiH od 1937. do 1941. godine koji sadrži podatke o vremenu i mjestu gdje su formirane organizacije KPJ, zatim podatke o formiranju partijskih rukovodstava, mjesnih, sreskih, oblasnih i Pokrajinskog komiteta, kao i imenični sastav članstva, naravno u onim slučajevima gdje je to bilo moguće. Pregled razvitka organizacija ... je raden na osnovu objavljenih i neobjavljenih memoarske građe, kao i na osnovu članaka iz štampe. Drugih dokumenata nema. Policijske kartoteke o imenima komunista, filokomunista i simpatizera iz pojedinih mjesta za ovaj rad nisu se mogle koristiti. Kako za jednu organizaciju ili komitet ima više izvora, to smo u nemogućnosti da se njima u ovome tekstu koristimo zbog čega se u daljim navodima pozivamo na Pregled razvitka organizacije KPJ u BiH 1937—1941, koji se nalazi kao rukopis u Biblioteci Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, kao prilog temi Organizacioni i idejni razvitak KPJ u BiH 1937—1941. godine, takođe rukopis u biblioteci Instituta. (Primjedba D. Begić).

nosti može se govoriti o razvijenoj mreži organizacija KPJ u BiH,²⁷⁾ s obzirom na stanje kakvo su samo dvije godine ranije tj. 1938. zatekli partijski instruktori, kada su po direktivi CK KPJ došli u BiH sa zadatkom povezivanja obnavljanja i stvaranja partijskih ćelija po gradovima i selima.

Na Pokrajinskoj konferenciji se raspravljalo o postignutim uspjesima u radu sa sindikatima i o mogućnostima razvijanja toga rada. Poseban referat o stanju sindikalnih organizacija i uticaju Partije nije podnesen, s obzirom na to da je 15 dana prije partijske konferencije održano Pokrajinsko sindikalno savjetovanje na kome su učestvovali delegati iz svih većih mjesta BiH, osim Mostara. Konferencija je konstatovala da je sindikalno savjetovanje detaljno razmotrilo stanje sindikalnog pokreta u BiH, te je, na osnovu ocjene savjetovanja, Pokrajinska konferencija zaključila da članovi KPJ treba ozbiljnije da shvate važnost sindikalnog rada, kao glavnog oružja klasne borbe radničke klase, time što će omasoviti sindikalne organizacije, organizujući i vodeći permanentno tarifne i štrajkačke akcije.²⁸⁾

Pokrajinska konferencija je osudila sektaški odnos partijskog članstva i postojećih partijskih rukovodstava prema radu sa ženama. Konferencija je konstatovala da »akcija rukovođenih od nas nema, a uslova ima (u Tuzli se skupilo 60 žena i prošle kroz grad pred srez i tražile pomoć, u Drvaru nešto slično). Konf(erencija) je potcrtala nužnost preloma u tome radu odnosno neradu.«²⁹⁾ Ova kratka i štura ocjena o pokretu među ženama i antifašističkom raspoloženju svakako je rezultat neobaviještenosti, a i nepoznavanja dotadašnjih postignutih rezultata u okviru rada Ženskog pokreta i borbe za pravo glasa žena. Istraživanjem je utvrđeno da su komunisti Banja Luke, Tuzle, Sarajeva, Bijeljine, Prijedora i dr. u svojoj aktivnosti pomagali postojeće ženske organizacije, organizacije ženskog pokreta i da su učestvovali u akcijama za pravo glasa žena. Komunisti su pomagali organizovanje više tarifno štrajkačkih akcija žena radnica u Sarajevu i Mostaru, učestvovali su u proslavama 8. marta, angažovali su žene u organizovanju prvomajskih proslava i sl.³⁰⁾ Utvrđeno je da su akcije koje su imale antifašistički karakter i čiji su protagonisti bile žene, u stvari, bile akcije koje su se odvijale uz pomoć i pod rukovodstvom članova KPJ i pojedinih mjesnih komiteta.

²⁷⁾ Treba konstatovati da organizacije pojedinih građanskih partija baš u ovo vrijeme doživljavaju svoju partijsko organizacionu krizu u BiH, naročito poslije 26. avgusta 1939. godine. Tako predsjednik demokratske stranke Ljuba Davidović u pismu Bosancima i Hercegovcima od decembra 1939. godine kaže »Demokratska stranka nije bila u stanju razvijati svoju partijsku aktivnost u pojedinim krajevima i nije se za ovo vrijeme čula u Bosni i Hercegovini iako u njoj ima valjane pristalice koji nisu prestali tražiti da demokratska stranka u BiH odgovori svojoj misiji«. Početkom 1940-e na sjednici Banovinskog odbora JRZ za Drinsku banovinu predsjednik JRZ Dragiša Cvetković konstatovao je rasulo stranke i tešku krizu u organizacijama JRZ u BiH, kao posljedica formiranja Banovine Hrvatske. — Politika, 31. mart 1940. god., str. 8.

²⁸⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 7.

²⁹⁾ Isto, str. 8

³⁰⁾ Osnivački kongres KPBiH, Sarajevo 1950, str. 128, 129.

Dana Begić, **Antifašistički pokret žena u BiH u vremenu od 1937—1941. godine**, Prilozi IRP Sarajevo broj 1, 1965.

U izvještaju je jedino pohvaljena organizacija Sarajevo za koju se kaže: »Radu među ženama vodstvo je ukazalo dovoljno pažnje, što pokazuje i broj čl.(anova) part.(ije) tj. 7 a da je partijsko pripremnim radom obuhvaćeno 40 žena mahom radnice. Nedostatak u tome radu jeste da se ne proširuje u redove muslimanki.«³¹⁾ Nasuprot tome, potpuno je pogrešna ocjena o odnosu partijske organizacije Banja Luke prema radu sa ženama, jer je u izvještaju konferencija konstatovala da postoji nebriga organizacije s obzirom na to da postoji legalni ženski pokret koji je vodio uspješne akcije za pravo glasa žena, organizovao manifestacioni zbor (zbor za pravo glasa žena, primjedba D. B.), dok je samo jedna žena primljena za člana KPJ.³²⁾ Konferencija je istakla nužnost da organizacije i članovi KPJ izmijene svoj stav i odnos prema radu sa ženama.

O problemima omladine bio je podnesen poseban referat koji je analizirao stanje naprednog omladinskog pokreta u BiH. Data je ocjena da se omladinski pokret ogleda u osnovi u aktivnosti i stanju partijskih organizacija tamo gdje one postoje. Sirih zaključaka u odnosu na omladinu konferencija nije donijela, izuzev konstatacije da se rad među omladinom ne može svesti na uzak krug kom.(unističkih) omladinaca nego je potrebno ići u široki krug radne omladine i povesti je u borbu za ostvarenje njenih specijalnih zahtjeva.³³⁾

Konferencija je razmatrala pitanje djelovanja partije na selu i njenog uticaja među siromašnim seljacima i bezemljašima. Prihvatajući zaključak da je uticaj Partije na bosansko-hercegovačkom selu tek u začetku, konferencija se izjasnila da ne postoje veći uspjesi postignuti u radu sa seljacima. Takva ocjena data je za aktivnost sarajevske partijske organizacije, zatim za mostarsku i tuzlansku, a o radu partijskih organizacija po selima u Bosanskoj krajini uopšte se ništa ne spominje. Istina, Pokrajinska konferencija je konstatovala da su u Bosni i Hercegovini »specijalni uslovi: heterogenost stanovništva po narodnosti, vjeri i partijskoj pripadnosti, iskorištavanje toga položaja od strane buržoazije, razvijanjem vjerske netrpeljivosti i nac.(ionalnog) šovinizma. Ali upravo zbog toga i užasnih ekonomskih prilika na selu ima uslova da selo vežemo uza se.«³⁴⁾ U tom duhu konferencija je postavila pred svaku partijsku organizaciju zadatak da paralelno sa razvijanjem pokreta radničke klase razvija i pokret na selu.³⁵⁾ Odlučeno je da se na selu stvaraju seoski odbori čiji će zadatak biti »da razvijaju akcije za svakodnevne zahtjeve seljaka za zemlju, za šume, za ukidanje poreza, za dozvolu ribolova, za ukidanje zabrane lova, da se akcije proširuju na sela i da se tako pokreti seljaka slivaju u moćan pokret za raskrinkavanje buržoaskih političkih partija, njihovih vođstava i korteša«. Konferencija je smatrala da će docnije biti potrebno da se razrade osnovni problemi sela u Bosni i Hercegovini, da se izradi agrarni program i izdaje specijalna literatura za selo.³⁶⁾

³¹⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 4.

³²⁾ Isto, str. 5.

³³⁾ Rezolucija Pete pokrajinske, str. 4, stav. VII.

³⁴⁾ Izvještaj Pete pokrajinske, str. 8.

³⁵⁾ Isto, str. 7.

³⁶⁾ Isto, str. 8.

Nema sumnje da je konferencija samo uopšteno analizirala i konstatovala stanje i prilike na bosansko-hercegovačkom selu. Prvo, konferencija nije imala podataka na osnovu kojih bi mogla ocijeniti do tada već postignute rezultate rada pojedinih partijskih organizacija i članova KPJ u njihovom postepenom prodiranju među seosko stanovništvo i ostvarenom uticaju. U vrijeme održavanja konferencije djelovale su organizacije KPJ u sljedećim selima u BiH: Crnjelovo (Bijeljina); Ražljevo (Brčko); Lopare (Tuzla); Kasindol, Glasinac (Sarajevo); Šatorovići (Rogatica); Brežićani (Prijeđor); Međuvode i Mrazovica (Bosanska Dubica); Drinići, Bukovača, Oštrelj, Vedro Polje, Krnjeuša (Bosanski Petrovac); Kamenica, Zaglavci, Crvljivica, Šipovljani (Drvar); Jezero (Jajce); Turbe, Stojkovići (Travnik); Lastva, Dživar, Orahovo, Aranđelovo (Trebinje); Poplat (Stolac) i Fatnica (Bileća).³⁷⁾

Dalje, konferencija nije uzimala u obzir događaje koji su se odvijali na bosansko-hercegovačkom selu u vrijeme koje dijeli jedne od drugih skupštinskih izbora tj. od 1935. do 1938. godine niti je raspolagala podacima u kojim reonima, zahvaljujući djelovanju članova KPJ ili lijevom krilu zemljoradničke stranke ili nekoj drugoj političkoj stranci, opozicija dobiva većinu glasova seljačkih birača. Obaviještenost o političkom opredjeljenju sela, naročito poslije decembarskih izbora, bila je veoma nužna, jer bi se tako imala tačna slika političkih previranja na bosansko-hercegovačkom selu. Istina, razni nameti, zaduženost sela, porezi, otkupi žitarica i cijene duvana uticali su na opoziciono raspoloženje seljaka tako da članovima KPJ, tamo gdje su djelovali, nije predstavljalo posebne teškoće zadobiti povjerenje seljaka uz parole: protiv dugova, za dodjelu zemlje bezemljašima, za povećanje cijena seoskih proizvoda i sl. Taj uticaj je naročito bio izrazit u pojedinim reonima Bosanske krajine na primjer u reonu Drvara, Bosanskog Petrovca, Bosanske Dubice, Prijeđora, zatim u Semberiji i u Loparama, oko Trebinja i Stoca, na Glasincu i Romaniji i nekim selima blizu Travnika. Upravo djelovanjem komunista u tim krajevima i političkom atmosferom objašnjavaju se i događaji u ustanku 1941. godine, jer se ustanak razvija baš u pomenutim krajevima koji postaju središta narodne vlasti i revolucije. O političkim previranjima na bosansko-hercegovačkom selu pred rat ima više dokumenata. Sjećajući se formiranja partijske organizacije na Glasincu, 1938. godine, Grujo Novaković piše: »Izvještaj koji je dan iza održavanja izbora 1935. godine (parlamentarni izbori prim. D. B.), uputio komandir žandarmerijske stanice iz Sokoca glasio je otprilike ovako: seljaci su napali biračko mjesto u Sokocu, snage ovdašnje žandarmerije su otvorile vatru, dva seljaka su ubijena a nekoliko ranjeno.«³⁸⁾ Od 1935. godine na Glasincu se formira jači opozicioni pokret seljaka u okviru zemljoradničke stranke u kojoj je uticaj članova KPJ bio veoma osjetan. Seljaci su sa interesovanjem čitali političke brošure i opozicione listove koje su dobijali od članova KPJ, rado su dolazili na političke skupove gdje su slušali o rješavanju seljačkog pitanja, o korumpiranosti građanskih vladajućih partija, o fašizmu i slično.³⁹⁾

³⁷⁾ Pregled razvitka organizacije KPJ u BiH od 1938—1941. godine.

³⁸⁾ Grujo Novaković, *Formiranje partijske organizacije na Romaniji 1938. god.* AIRP Sarajevo, MG.

³⁹⁾ Isto.

Povodom održavanja opštinskih izbora, u novembru 1936. godine, sresko načelstvo Bijeljine obavještavalo je Bansku upravu Drinske banovine da su »komunisti u srezu nastojali da izađu na izbore sa udruženom opozicijom koju sačinjavaju bivši zemljoradnici i bivši demokrati. Svojom aktivnošću komunisti su učinili da je Udružena opozicija u svim opštinama kandidovala pristalice Dragoljuba Jovanovića i da su na zborovima govornici hvalili Mačeka kao predstavnika istinske demokratije. I pored toga što je u opštini Brodac pobedila lista Udružene opozicije, rezultati opštinskih izbora su pokazali da Bijeljina nije kula levičarstva.«⁴⁰⁾ U Bosanskoj krajini situacija na selu je bila naročito zaoštrena pred decembarske skupštinske izbore 1938. godine kad su znatan uticaj imale SDS i Zemljoradnička stranka, odnosno stranke Udružene opozicije. Tako je u srezu Bosanski Novi većina birača seljaka glasala za listu Udružene opozicije.⁴¹⁾ U Bosanskom Petrovcu komunisti i simpatizeri KPJ koristili su se čitaonicama Seljačke Sloge i seoskim nogometnim klubovima radi što uspješnijeg političkog rada među seoskim stanovništvom. U okviru rada seoskih čitaonica članovi KPJ su održavali politička predavanja, priredbe i sijela. Na ovom srezu uticajna politička partija bila je Zemljoradnička stranka, čiji autoritet počinje da opada poslije formiranja vlade Cvetković—Maček, u koju su ušli predstavnici zemljoradnika.⁴²⁾ Članovi KPJ u Bosansko-petrovačkom srezu koristili su se ovakvom situacijom, pa su tokom 1940. godine pristupili formiranju polulegalnih organizacija nazvanih Odbori seljaka i radnika. Odbori su formirani u 15 sela i svojim radom izražavali su opoziciono raspoloženje prema režimu, prihvatajući parole Partije o saradnji sa radnicima i radničkim pokretom.⁴³⁾

U selima oko Janja, srez Jajce, počinje intenzivniji politički rad u jesen 1939. godine. U to vrijeme na području Janja formirano je nekoliko čitalačkih grupa, a zatim su osnovane i četiri pokretne seoske knjižnice. Članovi KPJ objašnjavaju seljacima političku situaciju u svijetu, ulogu Sovjetskog Saveza, opasnost koju narodima donosi fašizam kao i politiku nenarodnih režima u Jugoslaviji.⁴⁴⁾ Formiranjem partijskih organizacija u selima Jezero, Janj, a nešto docnije i u Pribeljcima, djelovanje članova KPJ postaje sve izrazitije.

Partijska organizacija travničkog sreza uspjela je da proširi svoj uticaj na sela, zahvaljujući djelovanju članova KPJ u okviru HSS-a. Taj uticaj je naročito bio izražen u selima Stojkovići, Trenica i Polje, u kojima se održavaju prigodna politička predavanja i konferencije sa seljacima. Organizujući proslave dana oktobarske revolucije, zatim dana pogibije Zrinjskog i Frankopana, članovi KPJ iz Travnika su tako širili svoj uticaj i sticali povjerenje siromašnih seljaka.⁴⁵⁾

⁴⁰⁾ Arhiv BiH, Sarajevo, fond BUDB-a, Pov. DZ 6374/1936. f. k. 36/415.

⁴¹⁾ Hajro Kapetanović, **Prva organizacija KPJ u srezu Bosanski Novi, 40 godina Zbornik sećanja**, knj. III, str. 124—128.

⁴²⁾ Ilija Došen, **Osnivanje prvih organizacija KPJ u bosansko-petrovačkom srezu, 40 godina, Zbornik sećanja**, knj. III, str. 175—177.

⁴³⁾ Isto, str. 175—177.

⁴⁴⁾ Radomir Mitrić: **Prva partijska ćelija na području Janja, 40 godina**, knj. III, str. 186.

⁴⁵⁾ AIRP Sarajevo, memoarska građa, materijali za istoriju partijske organizacije grada i sreza Travnik, kut, 6, str. 2, br. 9704,

Partijska organizacija i mjesni komitet KPJ u Prijedoru razvijali su svoj rad na selu u okviru organizacije »Seljačko kolo«, čiji je zadatak bio kulturno i ekonomsko unapređenje sela. Organizacija Seljačko kolo je imala svoju centralu u Zagrebu. U selu Dragotinji, 1937. godine, uz pomoć članova KPJ i naprednih studenata formirana je seoska organizacija »Seljačko kolo«, u koju se upisalo odmah 60 seljaka, pretežno siromašnih. I u drugim selima prijedorskog sreza bile su osnovane slične organizacije. Mjesni komitet KPJ Prijedora organizuje po selima kulturno-prosvjetne priredbe, čitanje i rasturanje napredne literature. Rad je bio intenzivniji tokom ljetnih mjeseci s obzirom na to da su napredni studenti bili na ferijama, pa se u okviru gradskog kulturno-prosvjetnog društva »Zmijanje« organizuju posebne priredbe po selima sa antifašističkim sadržajem.⁴⁶⁾

Nedovoljno informisana o političkom stanju na selu, kao i o odnosu političkih snaga i uticaja, Peta pokrajinska konferencija je zbog posebne zainteresovanosti u rezoluciji konstatovala: »zbog slabosti partijske organizacije kao i radničkog pokreta uopšte siromašno seljaštvo u BiH bilo je pod uticajem raznih buržoaskih i nazovi seljačkih i demokratskih partija. Da bi sačuvala uticaj nad seljaštvom te su partije iskorištavale vjersku i nacionalnu podvojenost, zaoštavajući ih do vjerske mržnje i šovinizma. Svi znaci ukazuju da se seljaštvo emancipuje od uticaja protiseljačkog vođstva tih partija. Otuda proističe nužnost partijskog rada na selu kao i stvaranje širokog pokreta Saveza radnika i seljaka.«⁴⁷⁾

Da bi se zaključci iz rezolucije što bolje ostvarili, Peta pokrajinska je u pogledu rada na selu donijela dva konkretna zaključka, prvo, odluku o izdavanju lista **Glas saveza radnika i seljaka**,⁴⁸⁾ koji treba, kako naslov kaže da bude sredstvo masovne agitacije u jačanju pokreta na selu stvaranjem odbora radnika i seljaka, i drugo, da se pri Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH formira komisija za selo čiji će zadatak biti proširivanje uticaja KPJ po selima.

Peta pokrajinska, utvrđujući mladost kadra i nizak ideološki nivo članova KPJ, postavila je zadatak da se brže radi na podizanju političkog i ideološkog nivoa članova. Zbog toga je usvojen poseban zaključak da sve partijske organizacije i partijski forumi obavezno prerade kratki kurs istorije SKP(b), pored redovne prerade partijske štampe i drugog partijskog materijala.

Na kraju diskusije o organizacionom izvještaju Peta pokrajinska je konstatovala da »na terenu BiH postoje u nekim mjestima bivši robijaši (politički prim. D. B.), likvidatori, bivši članovi KPJ, nezadovoljnici koji predstavljaju ozbiljnu kočnicu u radu partijskih organizacija, a istovremeno su podrška klasnom neprijatelju u borbi protiv KPJ.«⁴⁹⁾ Ova konstatacija se odnosila na ostatke frakcijskih grupa

⁴⁶⁾ AIRP Sarajevo, MG, materijali za istoriju NOR na Kozari, srez Prijedor, inv. br. 9704.

⁴⁷⁾ Rezolucija Pete pokrajinske, str. 3.

⁴⁸⁾ »Glas saveza radnika i seljaka«, štampao se u Sarajevu u ilegalnoj partijskoj štampariji. Prvi broj lista izašao je u julu 1940. godine, štampano je svega 6 brojeva od kojih je posljednji izašao u februaru 1941. Na tehničkom izdavanju lista su radili: Radojka Lakić, Isa Jovanović i Josip Žigmund. List je izlazio u 600 do 700 primjeraka.

⁴⁹⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 4.

koje su djelovale u Tuzli, Banja Luci, Zenici i Sarajevu i čiji su se ostaci još tokom 1940. osjećali. Konferencija je ukazala na opasnost potcjenjivanja njihovoga rada i postojanja ma kakvih elemenata pomirljivosti s obzirom na to da su pojedinci imali veze sa beogradskim i drugim antipartijskim elementima izvan BiH.

U diskusiji o političkom referatu, pored razmatranja važnijih stavova o međunarodnoj ratnoj situaciji u Evropi, glavna pažnja delegata je bila usmjerena na stvaranje širokog raspoloženja naroda u pravcu odbrane zemlje, u pravcu zahtjeva za sklapanje pakta uzajamne pomoći sa SSSR-om.⁵⁰⁾ Poseban interes konferencija je pokazala za položaj Bosne i Hercegovine poslije Sporazuma Cvetković—Maček. Osim Trećeg otvorenog pisma bosansko-hercegovačke studentske omladine, od decembra 1939, partijski forumi KPJ su sa izvjesnim zakašnjenjem iznijeli svoju ocjenu novonastalih zahtjeva o podjeli BiH, naročito u odnosu na stanje nastalo poslije formiranja organizacije Pokret za autonomiju BiH, kao i stavova i predloga koje su pojedine građanske političke partije iznijele na javnost u danima kada je vlada ozbiljno pripremala projekat o novom administrativnom preuređenju zemlje.⁵¹⁾ U usvojenoj Rezoluciji, Peta pokrajinska je pravilno uočila da se Sporazumom Cvetković—Maček, borba dviju buržoazija oko položaja BiH sve više zaoštava »Takvim položajem B. H. pogođene su i srpske i hrvatske radne mase, a u prvom redu najjače su pogođene muslimanske mase. Vođstvo JMO nikad nije zastupalo interese širokih slojeva Muslimana. Muslimanske radne mase išle su za tim vođstvom samo zato što su osjećale da su kao etnička grupa ugrožene od strane srpske i hrvatske buržoazije . . . Narodna autonomija BiH jedino je pravilno rješenje koje je zajednički interes muslimanskih, srpskih i hrvatskih masa.«⁵²⁾

Na kraju rada, na predlog kandidacione komisije, konferencija je izabrala novi Pokrajinski komitet KPJ za BiH u sastavu: Boriša Kovačević, politički sekretar, Uglješa Danilović, organizacioni sekretar, i članovi: Đuro Pucar, Iso Jovanović, Mustafa Pašić, Pašaga Mandžić, Vaso Miskin i Stjepan Đaković. Za delegate za Petu zemaljsku konferenciju izabrani su: Iso Jovanović, Đuro Pucar, Pašaga Mandžić, Mustafa Pašić i Stjepan Đaković.⁵³⁾

Rezolucija koja je prihvaćena na Petoj pokrajinskoj konferenciji obuhvatala je više značajnih pitanja koja su proisticala iz rada konferencije, a formulisana su kao zadaci organizacija KPJ u BiH za naredni period. Na prvom mjestu istaknuti su zadaci organizacione prirode s obzirom na mladost kadra i mali broj partijskog članstva, kao i na činjenicu da u nekim industrijskim centrima (rudnici, šumska industrija, metalurgija i sl.), ne postoje partijske organizacije koje bi imale snažnijega odraza na događaje u okviru radničkog pokreta. Otuda u rezoluciji i zahtjev da se »kadrovima iz redova industrijskog proletarijata treba posvetiti naročita pažnja«. U okviru organizacionih zadataka od

⁵⁰⁾ Izvještaj sa Pete pokrajinske, str. 7.

⁵¹⁾ Dana Begić, **Pokret za autonomiju BiH u uslovima Sporazuma Cvetković—Maček**, Prilozi, br. 2, IRP Sarajevo, 1966, str. 185.

⁵²⁾ Rezolucija sa konferencije, str. 4; Godišnjak istorijskog društva BiH, br. X, 1959, str. 51.

⁵³⁾ AIRP Sarajevo, MG, O pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH, br. 1/14, str. 17.

organizacija je zahtijevano da se posebna pažnja posveti ideološko-političkom radu članstva, zatim pitanjima discipline, konspiracije, kao i budnosti nad eventualnom djelatnošću antipartijskih elemenata.

Rezolucija je, takođe, zbog važnosti, formulisala posebne stavove prema zadacima i radu u Ursovim sindikalnim organizacijama, zatim u odnosu na selo stvaranjem odbora radnika i seljaka, u odnosu na probleme autonomije BiH i položaja u kome se našla poslije formiranja Banovine Hrvatske, u odnosu na rad sa ženama, sa omladinom i na kraju u vezi sa borbom protiv bjeloga terora. Rezolucija je na kraju potvrdila da konferencija u potpunosti usvaja izvještaj partijskog rukovodstva i da su sve odluke konferencije usvojene jednoglasno.⁵⁴⁾

O provođenju zaključaka Pete pokrajinske konferencije KPJ za BiH

U jesen 1940. godine Evropom se uveliko rasplamsao II svjetski rat. Jedna ilegalna, broјčano mala, partija spremala je svoje članstvo za borbu protiv fašizma i odbranu zemlje. Svoj dio te aktivnosti nosile su organizacije KPJ i komunisti iz Bosne i Hercegovine. Provođeci zaključke dviju istorijskih konferencija: Pete pokrajinske i Pete zemaljske, pokrajinsko rukovodstvo je nastojalo da što bolje pripremi svoje članstvo za događaje koji su dolazili. Naročito je bilo osjetljivo pitanje da se u rad partijskih organizacija unese novi kurs borbe KPJ, pogotovo što je, kako sada znamo, za takvu aktivnost preostalo nešto više od pola godine vremena. Neposredno poslije održane Pete pokrajinske na dan godišnjice izbijanja II svjetskog rata, na inicijativu članova KPJ i partijskih rukovodstava, organizovane su antiratne demonstracije u Prijedoru i Mostaru. Mjesni komitet KPJ Prijedora organizuje demonstracije u gradu. U demonstracijama je učestvovalo blizu 500 do 600 građana. »Demonstranti su prošli kroz grad manifestujući nezadovoljstvo protiv rata, za savez sa SSSR-om, protiv fašizacije zemlje, protiv saradnje sa silama osovine i protiv skupoće. Povodom tih demonstracija vlast je uhapsila oko 20 građana.«⁵⁵⁾

Mjesni komitet KPJ Mostara organizuje 24. avgusta 1940. godine demonstracije u Mostaru uz učešće preko 2.000 radnika, studenata i đaka pod parolom borbe protiv skupoće, protiv rata, za savez sa SSSR-om.⁵⁶⁾ Druge demonstracije Komitet organizuje 1. septembra 1940. godine, povodom godišnjice napada na Poljsku i izbijanja II svjetskog rata. Demonstracije su organizovane poslije završetka fudbalske utakmice između timova Veleža iz Mostara i Budućnosti iz Podgorice. Masa od 3.000 demonstranata kretala se glavnim ulicama Mostara uzvikujući parole Dole rat — Savez sa SSSR-om.⁵⁷⁾ Pokušaj da policija i žandarmerija razbiju demonstracije nije uspio, te je u pomoć pozvana vojska. U sukobu koji je tom prilikom izbio ranjeno je 10 lica, a vlasti su zatim

⁵⁴⁾ Godišnjak Istorijskog društva BiH, Sarajevo god. X, 1959, str. 48—51.

⁵⁵⁾ AIRP Sarajevo, Mg, Materijali za istoriju NO rata sa terena Kozare, Prijedor, str. 5; Glas saveza radnika i seljaka, 1940, br. 3—4, str. 7.

⁵⁶⁾ Džemal Bijedić, *Akcije KPJ poslije izbora 1938. godine, 40 godina, Zbornik sećanja*, knj. III, str. 111.

⁵⁷⁾ *Glas saveza radnika i seljaka*, 1940, br. 3 i 4, str. 8—9. Džemal Bijedić, navedeni članak str. 111.

uhapsile preko 50 demonstranata. Mostar je imao izgled grada u kome vlada opsadno stanje. Drugi dan, tj. 2. septembra, vlasti su zatvorile Radnički dom i zabranile rad sportskom društvu Velež. Na takve mjere MK KPJ Mostara organizuje jednodnevni generalni štrajk u kome učestvuje blizu 2.000 mostarskih radnika. U cilju odmazde vlasti su uhapsile i uputile u koncentracioni logor Lepoglava 17 aktivista mostarske organizacije.⁵⁸⁾

Izrazitu političku aktivnost u drugoj polovini 1940. godine pokazuje Mjesni komitet KPJ za Sarajevo. Novembra 1940. godine komitet izdaje letak sa naslovom: **Radnici, radni narode, žene, omladino Sarajeva**, u kome poziva radničku klasu u borbu za obaranje vlade Cvetković—Maček zbog vođenja sve otvorenijeg kursa prema vladi Rim—Berlin, zbog neodređenog stava jugoslovenske vlade prilikom izbijanja italijansko-grčkog sukoba, zatim zbog bogaćenja špekulanata, nestašice hrane i sve izrazitije aktivnosti pete kolone. Mjesni komitet KPJ je u letku pozvao građane u borbu protiv objavljivanja uredaba o Jevrejima i antisemitske politike koju vodi vlada Cvetković—Maček, nastojeći da odgovornost za današnje stanje snosi jevrejski radni narod, šta je skrivila jevrejska omladina da joj se ograničava sloboda školovanja. Svaki razuman čovjek zna da jevrejski narod i jevrejska omladina nisu krivi za današnje narodne nevolje. Naprotiv, jevrejski narod i jevrejska omladina u najvećoj su mjeri pogođeni tim nevoljama«. Od političkih partija KPJ je u to doba otvoreno vodila kampanju protiv svih antijevrejskih mjera vlade Cvetković—Maček razobličavajući pred narodom pravi smisao tih akcija. Na kraju letka MK KPJ za Sarajevo oštro se napada uredba vlade o stvaranju vojničkih logora. »Na taj način današnja izdajnička vlada uvlači i vojsku u svoj krvavi obračun sa narodom«.⁵⁹⁾

Politička aktivnost organizacija KPJ ogledala se i u organizovanju tarifnih i štrajkačkih akcija širom zemlje u drugoj polovini 1940. godine. U Bosni i Hercegovini izbijaju štrajkovi radništva u Sarajevu, u Tuzli, Banja Luci, Drvaru, Zavidovićima, zatim štrajk ljubijskih rudara, generalni štrajk u Mostaru. To su bili sastavni dijelovi akcija radničke klase Jugoslavije i očiti primjeri prekretnice u daljem usponu revolucionarnog radničkog pokreta.

Provodeći odluku partijske konferencije o radu na selu i formiranju odbora saveza radnika i seljaka, najveći uspjeh su postigle partijske organizacije u Bosanskoj krajini, posebno u Bosanskom Petrovcu, Drvaru i Prijedoru. U bosansko-petrovačkom srezu u odborima radnika i seljaka bilo je birano obično od 3 do 6 članova, a odbori su formirani u selima: Drinići, Bravski Vaganac, Bukovača, Rašinovac i drugim.⁶⁰⁾

Mostarska partijska organizacija takođe prihvata aktivniji kurs u organizovanju rada na selu. Jedna veća grupa članova KPJ dobila je direktivu da organizuje rad sa siromašnim seljacima u okolini Mostara. Oni su ostvarili kontakte sa seljacima u selima Raštani, Potoci, Gnojnica, Ortješ i Buna. Naročito je područje Podveležja bilo pogodno za akcije komunista koji u pojedinačnim susretima upozoravaju seljake na

⁵⁸⁾ Džemal Bijedić, isto.

⁵⁹⁾ Godišnjak Istorijškog društva BiH, god. X, 1959, str. 53—54.

⁶⁰⁾ AIRP Sarajevo, MG, stenografske beleške, knj. 4, str. 4. Inv. br. 9829.

opasnost od fašizma i širenja II svjetskog rata, na zvaničnu politiku i držanje predstavnika pojedinih građanskih partija, na HSS i Sporazum Cvetković—Maček. Na seoskim skupovima koji su obično održavani »pod pećinama ili pod krošnjom drveta, sjedila je ponekad grupa od 30 do 40 seljaka slušajući partijskog aktivistu«. ⁶¹⁾ Takav rad je imao odraza na događaje u 1941. godini kada je jedan broj seljaka iz Podveležja učestvovao u ustanku ili su ostajući u selima pomagali partizanske akcije i skrivali ilegalce.

Na Majevidi, u selu Lopare, tokom 1939. i 1940. godine, pod uticajem članova KPJ i partijske organizacije negodovanje i otpor seljaka prema vlastima su bili sve izrazitiji. »U toku izborne kampanje na političke zborove morale su dolaziti desetine žandara kako bi osigurale rad, odnosno zaštitile kortese buržoaskih stranaka«. ⁶²⁾ Pod uticajem seoske ćelije KPJ, razvija se veoma plodan kulturno-prosvjetni rad u okviru seoske čitaonice u Loparama i obližnjim selima. Seoski sportski klub Majevidica saraduje sa tuzlanskom Slobodom i međusobne sportske manifestacije dobivaju politički karakter. Kao primjer šire saradnje može se navesti gostovanje loparske diletantske dramske grupe na Pravnom fakultetu u Beogradu, a zatim i u gradu Tuzli krajem 1940. godine, što je povećalo ugled seoske čitaonice i privuklo većinu seoske omladine naprednom pokretu, odnosno direktnom uticaju Partije. ⁶³⁾ Partijska organizacija u Loparama nije pristupila formiranju odbora radnika i seljaka, mada su neki radnici radili u rudniku Majevidica kao fizički radnici. Takođe i u bijeljinskom srezu ne dolazi do osnivanja odbora radnika i seljaka. Tamo partijske organizacije i MK KPJ Bijeljina zadržavaju provjerene forme rada na selu: predavanja, kulturno-prosvjetne večeri, pokretne knjižnice i sl. Studentska i radnička omladina organizuju priredbe u selima Popovi, Modran, Ugljevik, Amajlije, Brodac itd. Policija redovno prati njihov rad i poslije priredbe u selu Popovima hapsi oko desetak izvođača programa, odnosno aktivista KPJ. Posebnu ulogu u političkom prosvjećivanju sela po Semberiji imalo je Udruženje jugoslovenske akademske omladine iz Bijeljine, u čijem je programu stajalo »da proučava kulturne, prosvjetne, socijalne i zdravstvene uslove sela i svoga kraja i da nastoji udruženim radom da se ono, što je dobro pomogne oživi i proširi, a ono što je po narod i njegov život štetno i zlo, udruženim snagama suzbije i istrijebi«. ⁶⁴⁾

Provodeći zaključke Pete pokrajinske, pojedini mjesni komiteti su u drugoj polovini 1940. godine radili na pripremanju šireg kruga simpatizera i uglednijih građana po gradovima u cilju osnivanja Društva prijatelja sa SSSR-om. U Sarajevu je početkom novembra 1940. godine formiran Inicijativni odbor od 64 lica koji su posredstvom uprave policije u Sarajevu predali molbu Banskoj upravi za odobrenje osnivanja Društva prijatelja SSSR-a. U molbi je istaknuto »da je tim postupkom izražena želja mnogih građana Sarajeva koji smatraju da će njegovanjem prijateljstva sa zemljom sa kojom je naša država uspostavila diplomatske

⁶¹⁾ AIRP Sarajevo, MG, Muhamed Grebo, **Sjećanja**.

⁶²⁾ Stevo Popović, **U Loparama 1939—1940, 40-godina, Zbornik sećanja**, knj. 3, str. 367—369.

⁶³⁾ Ibidem.

⁶⁴⁾ AIRP Sarajevo, RP/II, br. 191, str. 1.

odnose najbolje odgovoriti svojoj patriotskoj dužnosti i time doprinijeti svoj prilog produbljivanju kulturnih veza između dvije zemlje⁶⁵⁾ Među potpisnicima molbe za osnivanje Društva prijatelja SSSR-a u Sarajevu nalazila su se imena tada istaknutih intelektualaca, državnih službenika i građana.⁶⁶⁾ Osim u Sarajevu, Inicijativni odbori su postojali u Mostaru i Banja Luci. U Tuzli je takođe trebalo da se osnuje Odbor društva prijatelja sa SSSR-om. U Inicijativni odbor su ušli ugledniji građani Tuzle, ali je tuzlanska antipartijska grupa ometala ovaj rad obilazeći članove akcionog odbora, ubjeđujući ih da je ta akcija neozbiljna stvar i da je aranžirana od policije.⁶⁷⁾

Aktivnost članova KPJ u popularisanju uloge i značaja SSSR-a budno su pratili, pored organa civilne vlasti, i organi jugoslovenske vojske i Generalštaba. U mjesečnim izvještajima o komunističkom pokretu vojna vlast konstatuje »da su komunistički elementi razvojem događaja u svijetu i ulaženjem Sovjetske Rusije u rat postali znatno slobodniji i aktivniji u svom razornom radu.«⁶⁸⁾ U naredbi od 25. oktobra 1939. godine, Ministarstvo vojske i mornarice konstatuje: da pojava Sovjetske Rusije, kao značajnog faktora u rješavanju evropskih političkih problema, stvara sve povoljnije uslove za aktivizaciju komunističke propagande u cilju stvaranja uznemirenja i nezadovoljstva u narodu.⁶⁹⁾ Inače u više povjerljivih izvještaja, naročito sa terena II i IV armije, nailazi se na konstataciju da se »u narodu izražava bojazan radi toga što naša kraljevina nema uređene odnose sa Sovjetskom Rusijom.«⁷⁰⁾ Već u prvim redovnim izvještajima, poslije uspostavljanja diplomatskih i ekonomskih veza između Kraljevine Jugoslavije i SSSR-a, nalaze se informacije o stvaranju »posebnog raspoloženja naroda u pogledu saradnje sa Sovjetskom Rusijom« i dalje ... »nove odnose sa Sovjetskom Rusijom narod je dobro primio i istima se pridaje veliki značaj.«^{70a)}

Partijske organizacije u većim gradovima (Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Travnik, Tuzla, Bijeljina) u kojima su djelovala radnička i kulturno-prosvjetna društva, organizovale su tokom 1940. proslave godišnjice oktobarske revolucije u vidu skromnih sastanaka na kojima su podneseni usmeni referati o značaju oktobarskih događaja i pobjedi prve proleterske revolucije. Režim je već ranijih godina registrovao održavanje tihvih proslava, ali je početkom oktobra 1940. godine Banska uprava Drinske banovine primila upozorenje od MUP-a da »imajući u vidu

⁶⁵⁾ **Bilten antimarksističkog komiteta**, Beograd, 10. novembar 1940, str. 9. br. 21, god. IV.

⁶⁶⁾ Među potpisnicima molbe nalaze se imena: kasacione sudije: Mihajlo Galogaža i Đorđe Krstić, apelacione sudije: Fehim Kurbegović i Dušan Madarević, sudije okružnog suda: dr Miloš Bajić, Elegij Jovanović, Svetozar Kaluderčić, sekretar Apelacionog suda dr Borivoj Knežić, advokati Ante Bošnjaković i dr Vlado Jokanović, pomoćnik upravnika željezničke radionice Ing. Dragoslav Antonijević, državni savjetnik i drugi visoki činovnici. **Bilten antimarksističkog komiteta**, nav. broj.

⁶⁷⁾ Pašaga Mandžić, **Sjećanje na partijski rad u Tuzli od 1938. do početka ustanka 1941. god.** Članci i građa za kulturnu istoriju ist. Bosne, knj. V, Beograd, 1961. U akcioni odbor Tuzle su izabrani: dr Ljubo Peleš, dr Mustafa Mujbegović, Ante Kamenjašević, dr Pjerotić i dr.

⁶⁸⁾ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, dalje V. I. I, Beograd, kut 6. br. 26/2, X 1939.

⁶⁹⁾ Arhiv V. I. I, Beograd, kut. 11, br. 17/4, popisnik, XVII.

⁷⁰⁾ Arhiv V. I. I, Beograd, popisnik XVII, kut. 22, br. 16/3, reg. 2.

^{70a)} Arhiv V. I. I, Beograd, kut. 32, br. 26 fasc. 1.

življe i aktivnije kretanje i rad naših komunista u zadnje vrijeme može se pretpostaviti da će ovogodišnja proslava 7. novembra u našoj zemlji primiti organizovan i oštar oblik o čemu već postoje izvjesna vjerodostojna obavještenja.⁷¹⁾

Pored angažovanosti na ovim i sličnim akcijama političkog karaktera, pokrajinsko partijsko rukovodstvo, sa ostalim partijskim rukovodstvima, intenzivno je radilo na daljem jačanju i organizacionom sređivanju Partije. Pri Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH osnovane su komisije za selo, za sindikate, za omladinu, žene i narodnu pomoć koje preuzimaju na sebe dobar dio organizacionih zadataka u svojim sektorima. Od novih partijskih rukovodstava, PK KPJ osniva Okružni komitet KPJ za okrug Sarajevo u novembru 1940. godine. Ovaj Okružni komitet je imao prvenstveno zadatak da radi na daljem proširenju i osnivanju partijskih organizacija u okrugu sarajevskom koji je »obuhvatao teritoriju od Drine do Zavidovića i tamo do Travnika.«⁷²⁾ Djelatnost novoformiranog Okružnog komiteta usmjerava se na proširenje organizacija KPJ u obližnjim industrijskim i rudarskim centrima. Krajem 1940. i početkom 1941. godine formiraju se partijske organizacije u Visokom, Vogošću, Kasindolu i Hadžićima, stvaraju se aktivni kandidata Partije u Varešu, u rudniku Breza, rudniku Kakanj i Dobrom Polju.⁷³⁾

U Hercegovini oblasni komitet KPJ u drugoj polovini 1940. godine, pored političkih akcija, takođe radi na daljem proširenju organizacija KPJ i partijske mreže i formira sljedeće partijske organizacije u Čapljini, Stocu, Nevesinju, Gackom, Bileći, Ljubuškom i Prozoru, proširuje postojeće i formira nove partijske organizacije u gradu Mostaru i Trebinju, osniva Mjesni komitet KPJ u Čapljini, dok je u Trebinju odranije djelovao Sreski komitet.⁷⁴⁾ Djelovanje partijskih organizacija u Hercegovini sad se sve više usmjerava na sela putem redovnijeg obavještanja seljaka o događajima u zemlji i svijetu. O partijskim akcijama grada Mostara ranije smo govorili.

U Bosanskoj krajini, poslije Pete pokrajinske formiraju se mjesni komiteti KPJ u Prijedoru, Bosanskom Novom i Bihaću, osniva se Sreski komitet KPJ u Bosanskoj Dubici i formiraju partijske organizacije u Bosanskoj Krupi i Grahovu i pojedinačna uporišta po selima organizujući grupe simpatizera i kandidata Partije.⁷⁵⁾

Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu osniva organizacije KPJ u Tesliću i Maglaju, formira Mjesni komitet KPJ u Doboju, a stvara grupe od simpatizera i kandidata KPJ u Gradačcu, Odžaku i Modriči. Decembra 1940. godine u Doboju se održava seminar za članove KPJ iz istorije SKP(b). Seminar pohađa 12 članova partije, a predavač je Cvijetin Mijatović Majo.⁷⁶⁾

⁷¹⁾ Arhiv BiH, Sarajevo, fond BUDB-a, Pov. D. Z. br. 4730/1940.

⁷²⁾ AIRP Sarajevo, MG, Mladen Knežević-Traktor, Sjećanja na rad u Sarajevu, str. 7, inv. br. 9674.

⁷³⁾ Isto, str. 8.

⁷⁴⁾ Pregled razvitka partijskih organizacija KPJ u BiH 1937—1941, rukopis Biblioteka Instituta IRP, Sarajevo.

⁷⁵⁾ Pregled razvitka partijskih organizacija ... Biblioteka Instituta IRP Sarajevo.

⁷⁶⁾ AIRP Sarajevo, MG, izjava Dede Trampića o radu KPJ u Doboju, br. 9702, strana 2.

Izrazita aktivnost članova i organizacija KPJ nije ostala nezapažena vlastima. Već u drugoj polovini 1940. godine i tokom januara 1941. godine izvršeno je nekoliko hapšenja članova KPJ i simpatizera. Osini Mostara, hapšenja su izvršena u Tuzli i Sarajevu, zatim Prijedoru, Borsanskom Petrovcu i Drvaru. Jedan dio uhapšenih je odmah pušten na slobodu, a drugi je protjeran u konc. logore Ivanjica i Lepoglava.

Poslije zabrane rada URS-a, Mjesni komitet KPJ Tuzla je tokom januara 1941. godine vršio pripreme za izbore radničkih povjerenika u Kreki. Tim povodom Komitet je izdao letak u kome poziva radnike da daju svoj glas za povjerenike na nezavisnoj jedinstvenoj listi. Zbog rasturanja letka sa ilegalnom sadržinom, uhapšena su sedmorica komunista među njima i četiri žene radnice.⁷⁷⁾ Prilikom demonstracija koje su izvedene 15. januara 1941. godine u Sarajevu, a koje organizuje Mjesni komitet KPJ za Sarajevo, povodom odluke o otkazu posla radnicima tvornice Ključ, policija je uhapsila jedan broj članova KPJ, simpatizera i radnica tvornice Ključ.⁷⁸⁾ Povodom ovih hapšenja, Mjesni komitet Sarajevo je izdao letak 17. januara 1941. godine u kome oštro napada politiku režima Cvetković—Maček pozivajući radnike, građane i gradsku sirotinju u borbu protiv zabrane rada URS-a, protiv špekulanata i bijelog terora.⁷⁹⁾ Povodom zabrane URS-a, režim je bio spreman očekivao demonstracije radničke klase. U tom smislu MUP iz Beograda je radio-telegramom uputio banu Drinske Banovine upozorenje da ima tačna obavještenja da se za 5. januar spremaju demonstracije i da je potrebno preduzeti najenergičnije mere kako bi se one onemogućile.⁸⁰⁾

I pored svega, vlastima nije pošlo za rukom da izvrše ma kakvu provalu u partijskim organizacijama ili partijskim rukovodstvima. Komunistička partija Jugoslavije je normalno nastavljala započetu djelatnost zahvaljujući odlučnom držanju uhapšenih komunista, kao i moralnoj podršci koju je Partija imala u narodu.

U toku marta 1941. godine održavaju se dvije oblasne partijske konferencije, i to za Hercegovinu i za istočnu Bosnu. Oblasna konferencija KPJ za istočnu Bosnu održana je 3. marta 1941. godine, na kojoj pored delegata iz partijskih organizacija istočne Bosne, prisustvuju i članovi Pokrajinskog komiteta, a u ime CK KPJ Krsto Popivoda, koji je »prenio direktivu partijskog rukovodstva o osnovnim zadacima komunista za odbranu zemlje i preduzimanje mjera radi vršenja pritiska na režim u cilju da se zemlja brani.«⁸¹⁾ Na oblasnom partijskom savjetovanju za Hercegovinu, koje je održano 23. marta 1941. godine raspravljalo se o političkoj situaciji u vezi sa položajem Jugoslavije, o potrebi proširenja i učvršćenja partijskih organizacija. U Hercegovini je tada bilo preko 140 članova KPJ, a samo u gradu Mostaru 95.⁸²⁾ Glavni cilj ovih konferencija bile su pripreme za odbranu zemlje u sklopu opštih nastojanja Partije.

⁷⁷⁾ Arhiv BiH, Sarajevo, Pov. D. Z. 1209/1941, fond BUDB-a.

⁷⁸⁾ Ankica Albahari, **Štrajk i demonstracije radnica tvornice Ključ, 40-godina, Zbornik sećanja**, knj. III, str. 350.

⁷⁹⁾ AIRP Sarajevo, Zbirka RP/II 532.

⁸⁰⁾ Arhiv BiH Sarajevo, fond BUDB-a Pov. D. Z. br. 71/1941, fk. 2/41.

⁸¹⁾ Pašaga Mandžić, Sjećanje na partijski rad u Tuzli ... Nav. delo, str. 17.

⁸²⁾ Džemal Bijedić, Akcije KPJ ... Nav. delo, str. 112.

Okružni komitet KPJ u Sarajevu nije održao sličnu konferenciju. Ranije smo govorili o oblasnom savjetovanju KPJ za Bosansku krajinu, koje je održano tokom januara 1941. godine. To su ujedno bile i posljednje partijske konferencije održane u Bosni i Hercegovini pred aprilski rat. Uslijedili su poznati događaji 25. marta, a zatim demonstracije 27. marta 1941. godine. Članovi KPJ i mjesna partijska rukovodstva u BiH veoma su brzo reagovala na pomenute događaje objašnjavajući suštinu pakta od 25. marta i mobilisući narod u borbu za odbranu zemlje.

— — —

Pripreme za održavanje i tok Pete pokrajinske konferencije KPJ za BiH koje se prvenstveno ogledaju u konstituisanju partijskih organizacija i komiteta na teritoriji Bosne i Hercegovine, a zatim u programiranju narednih zadataka u borbi protiv režima i njegovih spoljnih i unutrašnjih manifestacija, dobivaju danas svoj određen istorijski značaj. Održana u sklopu širih priprema organizacija KPJ za predstojeću Zemaljsku konferenciju, Peta pokrajinska je doprinijela unutrašnjem sređivanju organizacija, izboru novih kadrova u mjesna i oblasna rukovodstva, kao i jasnijim određivanjima glavne linije aktivnosti članova KPJ za predstojeći period.

Prethodne pokrajinske konferencije KPJ za BiH, naročito Treća i Četvrta, registrovale su postojanje i djelovanje organizacija KPJ samo u većim gradovima BiH. Njihova glavna oznaka bila je uskost i sektaštvo u radu, djelimično opravdana teškim uslovima ilegalnog rada. Neredovne veze sa CK KPJ, izolovanost i rascepanost organizacija ostavile su i određene posljedice na djelatnost KPJ u Bosni i Hercegovini. Zbog toga su nastojanja novog rukovodstva KPJ, a posebno Josipa Broza tokom 1938. da se formiraju partijska rukovodstva u izvjesnim pokrajinama, među kojima i u Bosni i Hercegovini, imala svoju punu istorijsku opravdanost.

Mada bez većih iskustava u radu u komplikovanim političkim i ekonomskim uslovima, sa nacionalno heterogenim stanovništvom, naimenovani Pokrajinski komitet od 1939. godine, sastavljen od pet do šest članova, uspio je da oslobodi postojeće organizacije KPJ staroga načina rada, da ih ojača i proširi novim kadrovima i da osnuje nove partijske organizacije. Ostaje činjenica da je rukovodstvo KPJ u BiH imalo malo vremena za temeljitije i šire pripreme za održavanje Pete pokrajinske konferencije. Otuda nepotpunost u sagledavanju organizacionog stanja, broja kadrova i sumiranja postignutih rezultata. No najvažniji uspjeh Pokrajinske konferencije je u postignutoj jedinstvenosti u redovima delegata prilikom ocjenjivanja i analiziranja pojedinih aktivnosti i jedinstvenosti u preuzimanju određenih obaveza u pogledu rada i na organizacionom i na političkom polju. To je, svakako, bila prevashodna odlika rada konferencije. Doneseni zaključci postali su imperativ za postojeće članstvo KPJ BiH. Otuda je i uspon u broju organizacija, formiranju novih okružnih i mjesnih rukovodstava i znatnom povećanju broja članova KPJ. Angažovanost na političkom planu i u političkom životu bila je druga karakteristika koja je izražavala jačinu članstva KPJ. Partija je prisutna u životu istorije naroda Bosne i Hercegovine, u

tako napetoj situaciji kakve su bile ratne godine 1939. i 1940. Leci, manifestacije, demonstracije isključivo političkog karaktera samo su potvrda ovakve ocjene.

Činjenica je da se organizacije KPJ stvaraju u mjestima i gradovima Bosne i Hercegovine, po selima i industrijskim preduzećima, upravo u vrijeme kada druge građanske partije JRZ, Zemljoradnička stranka i dr. čija je aktivnost potpuno legalna postepeno nestaju ili se povlače iz političkog života.

Summary

The Fifth Provincial Conference of the Communist Party of Yugoslavia for Bosnia and Herzegovina was held on 27th and 28th July, 1941 in Sarajevo. In the work of the Fifth Provincial Conference 20 elected delegates representing KPJ (the Communist Party of Yugoslavia) organizations from Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Zenica, Mostar and Bugojno took part. During the session the Conference analysed good results in the work of the KPJ organizations in Bosnia and Herzegovina, international and internal political relations, after which the defined conclusions for the future work were adopted. The Conference also elected the new Provincial Committee of KPJ for Bosnia and Herzegovina as well as the delegates for the Fifth Country Conference of KPJ.

The Fifth Provincial Conference was convoked in the framework of the preparations for the Fifth Country Conference and it had been preceded by the county conferences of the KPJ for Herzegovina and Eastern Bosnia, and by some local committee conferences of the KPJ for Bosnia and Herzegovina. The importance of the Fifth Provincial Conference lies in the fact that it was able to assess the successes on the renewal of the KPJ organizations in Bosnia and Herzegovina, then to establish the local, district and county leaderships of the Party in those towns and counties in which the Party organizations, as to the members and their activity, were developed, and at last in the fact that since 1937 and further on the Communist Party of Yugoslavia was continuously present in the history of the people of Bosnia and Herzegovina. The historical importance of the Fifth Provincial Conference lies in the undivided opinion of the delegates in giving their estimation and analyses of the work of the KPJ organizations as well as in their unification on taking the obligations to fulfill all the tasks connected with the political, economic and organisational plan.